

УДК 349.6:342.9

Курило Володимир Іванович

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НААН України, заслужений юрист України,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Kurylo Volodymyr

*Doctor of Science of Law, Professor,
Corresponding Member of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,
Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0003-1268-801X*

Курило Інна Володимирівна

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу проблем публічного права
Науково-дослідний інститут публічного права*

Kurylo Inna

*Doctor of Science of Law, Professor,
Chief Scientific Officer of the Department of Public Law Issues
The Scientific Institute of Public Law
ORCID: 0000-0001-7018-3883*

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-2-9697

ПРАВОВИЙ КОНЦЕПТ БІОЛОГІЧНОЇ ЗБРОЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

LEGAL CONCEPT OF BIOLOGICAL WEAPONS THROUGH THE PRISM OF ENVIRONMENTAL SAFETY IN THE CONTEXT OF ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО;
ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Анотація. На основі комплексного аналізу у статті досліджено правовий концепт біологічної зброї через призму екологічної безпеки в умовах збройної агресії рф. Відповідно до положень Конституції України на державу покладається обов'язок забезпечення екологічної безпеки України. Певний праобраз біологічної зброї використовувався в історичній площині раніше.

Окреслено положення Женевського протоколу про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів. Проаналізовано положення Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї та про їх знищення. Зазначено про певні положення Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення.

Здійснено аналіз визначень екологічної безпеки та біологічної безпеки. Надано концептуальний аналіз визначення сутності біологічної зброї, охарактеризовано її особливості. Окреслено певні питання розробки біологічної зброї за часів Радянського Союзу. Зазначено, що і на сучасному етапі розвитку суспільства є лабораторії, які зберігають певні штампи біологічних загроз, наприклад віспи: знаходяться в Атланти (США) та Новосибірську (рф).

Визначено доцільність використання адаптованих для військових мобільних систем для моніторингу певних зовнішніх факторів довкілля щодо сфери застосування біологічної зброї.

Визначено, що питання виробництва, розповсюдження, використання та зберігання біологічної зброї вже було використано рф і в подальшому може бути використане з метою маніпуляції.

Доведено та наголошено на тому, що для світової спільноти важливо не лише брати участь та бути сторонами у міжнародних угодах щодо виробництва, розповсюдження та зберігання біологічної зброї, але і розробити дієвих механізм застосування санкцій щодо тих країн-членів, які не дотримуватимуться відповідних положень міжнародних договорів.

Ключові слова: біологічна зброя, екологічна безпека, біологічна безпека, віспа, хімічна зброя, збройна агресія.

Summary. Based on a comprehensive analysis, the article examines the legal concept of biological weapons through the prism of environmental safety in the context of armed aggression of the Russian Federation. In accordance with the provisions of the Constitution of Ukraine, the State is obliged to ensure environmental safety of Ukraine. A certain prototype of biological weapons has been used in the historical plane before.

It has been outlined the provisions of the Geneva Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare.

In the article it has been analyzed the provisions of the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction.

Certain provisions of the Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Significance have been noted.

The definitions of environmental safety and biological safety have been analyzed. A conceptual analysis of the definition of the essence of biological weapons has been provided, its features have been characterized. Certain issues of biological weapons development in the Soviet Union have been outlined. It has been noted that even at the present stage of society's development there are laboratories that store certain strains of biological threats, such as smallpox: located in Atlanta (USA) and Novosibirsk (Russia).

The expediency of using mobile systems adapted for the military to monitor certain external environmental factors related to the use of biological weapons is determined.

It has been determined that the issue of production, proliferation, use and storage of biological weapons has already been used by the Russian Federation and can be further manipulated.

It has been proved and emphasized that it was important for the international community not only to participate and be parties to international agreements on the production, proliferation and storage of biological weapons, but also to develop an effective mechanism for imposing sanctions on those member states that do not comply with the relevant provisions of international agreements.

Key words: biological weapons, environmental safety, biological security, variola, chemical weapon, armed aggression.

Вступ. Після початку повномасштабного вторгнення світова спільнота відразу відреагувала на повномасштабне вторгнення та засудила такі дії. На позачерговій сесії Генеральної Асамблеї ООН другого березня 2022 року було ухвалено Резолюцію ES-11/1 в якій, серед інших, була вимога щодо виведення російських військ.

Неодноразові погрози застосування проти українського населення хімічної, біологічної, ядерної зброї робить вивчення питання правового концепту ядерної зброї надзвичайно важливим.

Служба зв'язків з громадськістю Командування Сил підтримки Збройних сил України неодноразово повідомляла про застосування рф по відношенню до українських військових хімічних отруйних речовин. Інститут дослідження війни повідомляв про масове застосування хімічної зброї з початку повномасштабного вторгнення.

З початку повномасштабного вторгнення у своїх інформаційних вісниках відповідні органи ООН констатували, що воєнний напад спричинив серйозне погіршення ситуації з прав людини на всій території країни, а «ведення бойових дій Збройними силами російської федерації характеризувалося широким застосуванням зброї вибухової дії з широкою зоною ураження» [13].

Війна негативно відобразилася не лише на безпосередньо соціальне життя людини, але і не спри-

яла забезпеченню екологічної безпеки на території України.

Україна є членом певних міжнародних угод, що регулюють питання виробництва, зберігання, розповсюдження біологічної зброї. Важливою концептуальною особливістю застосування біологічної зброї є її можливість масового ураження. Надзвичайно важливо для світової спільноти дотримуватись положень відповідних міжнародних договорів, особливо під час воєнних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями правового забезпечення екологічної безпеки займалися українські науковці, такі як С. С. Алексєєв, В. І. Андрейцев, А. П. Гетьман, І. І. Каракаш, В. В. Костицький, М. В. Краснова, М. П. Коваль, П. Ф. Кулинич, Н. Р. Малишева, А. М. Мірошніченко, В. Л. Мунтян, Ю. С. Шемшученко Ю. С. та інші.

Ю. А. Краснова досліджувала питання теоретичних аспектів права екологічної безпеки в своїй монографічній роботі [11]. Дослідженням правових аспектів саме біологічної зброї займалися такі науковиці як М. Ю. Кравчук, В. В. Курзова. Але у зв'язку з постійною загрозою застосування біологічної зброї під час збройної агресії рф, зазначена тема все ще потребує наукового дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження виступає визначення особливостей правового

концепту біологічної зброї як чинника екологічної безпеки в умовах збройної агресії рф.

Виклад основного матеріалу. Екологічна безпека є первинним чинником забезпечення фізичного існування людських, тваринних, рослинних та інших живих організмів. Екологічна безпека в першу чергу соціальне поняття, яке формується в межах суспільних відносин. Включаючи в себе суб'єктивну та об'єктивну категорію.

Відповідно до статті 16 Конституції України на державу покладається обов'язок забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України.

Варто відзначити, що термін екологічна безпека використовується та вживається у нормативно-правових актах. Наведемо лише одне визначення, яке надається Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» а саме, що екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [20].

В свою чергу, законодавець дає різні визначення біологічної безпеки в залежності від контексту як, наприклад в Законі України «Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням ринку генетично модифікованих організмів і продукції» (Закон України від 2023 р.) біологічна безпека визначається як система заходів, спрямованих на запобігання та/або усунення незворотного негативного впливу генетично модифікованих організмів на здоров'я людей, інших живих організмів і навколишнє природне середовище [15].

Варто зауважити, що українське законодавство також надає визначення поняття біологічної безпеки з позиції забезпечення безпеки людей та тварин, наприклад такі документи, як Інструкція з профілактики та боротьби з африканською чумою свиней [16], Інструкція з профілактики та ліквідації метпневмовірусної інфекції птиці [17] містить поняття біологічної безпеки як безперервний процес оцінки та управління ризиком, спрямований на уникнення або мінімізацію ризиків мікробіологічного інфікування, яке може викликати хвороби людей або тварин або внаслідок якого тварини стають непридатними для будь-якого використання.

Світова спільнота питанню біологічної безпеки під час військових дій приділила певну увагу.

В історичному аспекті можна згадати певні ситуації, де згадувалась біологічна зброя. Так, Кравчук М.Ю. [10, с. 78] у своєму дослідження згадує Старий Завіт, де говорилось про наведення на людей морової виразки виразку; Єгипетські історії, де йшлося про посилення на єгиптян певні біологічні організми для виклику у людей та тварин запалення з наривами та виразками.

Розвиток науки, техніки та суспільства відбувався у всіх сферах життя, в тому числі і біологічному та хімічному напрямках. Але це не призвело до зменшення кількості війн. Навпаки, прогрес мікробіології зумовив можливість використання вже біологічної зброї під час воєнних дій. Незважаючи на заборону використання небезпечних хімічних речовин, під час Першої світової війни було використано низку хімічних засобів, в тому числі сльозогінного газу, газоподібного хлору, ціаністого водню. Вже в 1925 році світова спільнота приймає важливий для цієї царини документ, а саме Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів [7]. На сьогодні сторонами цього договору є 146 країн (за даними офіційного сайту United Nations [7]). Важливо наголосити, що даним протоколом було заборонено не виробництво або зберігання, а саме використання бактеріологічної або хімічної зброї. Але саме зазначений Протокол став саме тією правовою базою, на основі якого велись подальші наукові та правозастосовчі дискусії.

А вже у 1972 році була відкрита для підписання Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення (скорочено українською — КБТЗ, англійською — BWC, BTWC). Саме цей міжнародний договір забороняє виробництво певної низки речовин, біологічних, мікробіологічних агентів, токсинів тощо, що можуть бути до такої віднесені. Україна також є членом цієї міжнародної угоди.

Міжнародної спільноті було заборонено розробляти, виробляти, накопичувати, зберігати певні речовини, а саме біологічні агенти, токсини певних видів та кількості, що не може бути передбачена для профілактичних, захисних або інших мирних цілей; а також обладнання, зброю, засоби доставки таких речовин, що можуть бути використані у збройних конфліктах або ворожих цілях.

В подальшому країни-учасники Північноатлантичної ради також стверджували про важливість захисту від такого виду зброї. Наприклад, у Декларації Ризького саміту (2006 р.) йшлося серед іншого продовження розвитку потенціалу захисту від хімічної, біологічної загрози, а також про підтримку положень, в т.ч. Конвенції про біологічну та токсичну зброю [6].

Важливо зазначити, що правова база використання хімічної зброї більш розвинута, ніж біологічної. Відтак, у 1993 стала відкритою для підписання Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення [9]. Конвенцію ратифіковано Законом України № 187-XIV від 16.10.1998. Було створено та діє Організація із заборони хімічної зброї (The Organisation for the Prohibition

of Chemical Weapons), яка у 2018–2019 займалася розслідуванням щодо ймовірного використання токсичних хімікатів у вигляді зброї у Сирії у 2018 р. Розслідування показало, що хімічна токсична речовина, яку було використано 7 квітня 2018 року, містила хлор (молекулярний хлор) [2].

Можна стверджувати, що незважаючи на заборони, певні держави використовують заборонені речовини у військових та збройних конфліктах.

До цих пір небезпечні біологічні речовини, токсини зберігаються в наукових лабораторіях. Відповідно до даних Всесвітньої організації охорони здоров'я колекційні штами віспи все ще зберігаються у двох місцях: Атланти — центри з контролю та запобігання захворювань, та Новосибірську — Державному науковому центрі вірусології та біотехнології [5]. Масово міжнародна спільнота почала говорити про біотероризм після розсилки поштою спор сибірської виразки у США.

Оскільки розробляти біологічну зброю заборонено, всі факти такої діяльності засекречені. Але є певні твердження відомого вченого-мікробіолога, який безпосередньо займався такою діяльністю за часів Радянського Союзу. Кен Алібек є автором книги «Biohazard» [1], в якій йдеться про певні розкриття таємниць щодо розробки біологічної зброї у Радянському Союзі. Він працював на підприємствах, що займалися даною тематикою і безпосередньо у 1983 році розробив біктеріологічну зброю на основі збудника туляремії, на основі чого захистив дисертацію. Свою діяльність він продовжував у США. Науковець відомий своїми виступами щодо лобювання припинення дослідження у галузі розробки біологічної зброї.

Потрібно брати до уваги, що під час розпаду СРСР рф отримала серед іншого і певний арсенал напрацювань біологічної зброї, в тому числі лабораторії великих медичних підприємств, які займалися також і розробкою даних речовин, агентів, токсинів.

У США 2001 року під час слухань щодо росії, Іраку та інших потенційних джерел сибірської виразки, віспи та іншої біотерористичної зброї [3] було наголошено на тому, що розпад колишнього Радянського Союзу поставив тисячі вчених, які володіють необхідними знаннями у галузі розробки біологічної зброї доступними багатьом державам, в тому числі терористичним групам. Наголошувалось, що необхідний механізм примусового виконання Конвенції про біологічну зброю 1972 р. Кен Алібек стверджував, що програма розробки біологічної зброї почалась наприкінці 1920х років і офіційно тривала до початку 1992 р. Військова програма наступальної біологічної зброї Радянського Союзу була великою і складною. Розробкою та виробництвом біологічної зброї займалося кілька великих департаментів та інших структур. Серед агентів, що були у дослідженні можна виокремити

чуму, сибірську виразку, туляремію, натуральну віспу та інші. На початку 1990 років на території Радянського Союзу, за словами дослідника, було три підприємства, які неможливо було проінспектувати щодо проведення в них досліджень щодо виробництва та зберігання біологічної зброї [3].

Розробки щодо подальшого правового забезпечення захисту, розробки, використання біологічної зброї все ще тривають. Країни-члени Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення з певною періодичністю збираються щодо обговорення даної проблематики. Україна також бере участь у переговорах. Наприклад, у 2021 році Указом Президента України було призначено делегацію для участі у Щорічній зустрічі держав — учасниць Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення, а також у Першому засіданні Підготовчого комітету до Дев'ятої Конференції з розгляду дії Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення [14].

Не можна вивчати певне правове питання без розуміння відповідних дефініцій. В спеціалізованій літературі можна прочитати про використання більше 30 видів біологічних агентів. До «класичних» біологічних агентів належать в тому числі збудники вірусної природи, такі як натуральна віспа, геморагічна лихоманка Марбурга, Ебола, Ласса, жовта лихоманка та інші. Наступні збудники бактеріальної природи: чума, сибірка, туляремія, сеп, меліоїдоз, бруцельоз, легіонельоз. До збудників риккетсіозної природи: епідемічний висипний тиф, плямиста лихоманка скелястих гір, Ку-лихоманка. До токсинів тваринного та рослинного походження відносять ботулінічний токсин, правцевий, шигелльозний ентеротоксини, та інші токсини. Окремо вчені виділяють певні ймовірні агенти, до яких відносять збудників натуральної віспи, лихоманок Ебола та Марбурга, чуми, та Covid-19 [12].

В Україні діє обмеження на здійснення певних міжнародних передач. Серед яких не допускається експорт товарів до держав, стосовно яких Рада Безпеки ООН установлено ембарго на їх експорт, також у випадку, коли за результатами експертизи в галузі державного експортного контролю є підстави вважати, що вони призначені для використання під час провадження діяльності, пов'язаної з придбанням, створенням, накопиченням або застосуванням збудників захворювань (патогенів) і токсинів як бактеріологічної зброї та її складових частин [18].

Цікавим є досвід США у підході до монітору факторів навколишнього середовища у зв'язку

із загрозою застосування біологічної зброї. Відтак, у США — однією з систем є БІДС (Biological Integrated Detection System) [12]. Система, яка встановлюється на машині, та виокремлює з повітря певні бактерії, досліджуючи їх на наявність певних патогенів. Протягом 30 хв можуть бути виявлені збудники таких хвороб як чума, сибірка, ботолотоксин, стафілококовий ентеротоксин. Для України надважливо також мати певні системи моніторингу у зонах активних бойових дій.

З початку повномасштабного вторгнення РФ також намагалась звинуватити Україну у тому, що вона займається розробкою біологічної зброї [4]. Організація Об'єднаних Націй розглядала звинувачення стосовно України. І Україна, і США спростували заяви Росії. Представник Верховного представника ООН з питань роззброєння Адедеджі Ебо заперечив щодо звинувачень стосовно України. Посол США Лінда Томас-Гінфілд заявила, що зустріч була проведена з єдиною метою — поширення дезінформації.

Висновки. Забезпечення екологічної безпеки — це одна з найголовніших цінностей безпечного існування усіх живих організмів, у т.ч. і людей. Важливо розуміти, що біологічна зброя не обмежена певною територіальністю. Як, наприклад, забрудненню повітря, річок, морів не перешкоджають кордони різних держав, так і біологічна зброя може нести масовість ураження без територіального обмеження. Біологічна зброя характеризується

здатністю передаватися від хворої людини/тварини до здорової і здатна дуже швидко поширюватися. Існує певний інкубаційний період, що також сприяє швидкому і широкому розповсюдженню.

Поняття біологічної зброї — це комплексне поняття і включає в себе як саму речовину: мікроб, токсин, так і певний комплекс заходів та обладнання, щодо доставки біологічного агента до місця призначення. Застосування біологічної зброї має певні ознаки штучного епідемічного процесу.

У зв'язку з тим, що у РФ після розпаду СРСР залишилися лабораторії, які можуть здійснювати біологічні дослідження біозброї, існує небезпека застосування і використання біологічних агентів проти українського народу. Варто взяти до уваги, що сьогодні розроблені та адаптовані для військових мобільні системи для моніторингу факторів навколишнього середовища щодо загрози застосування біологічної зброї.

Окрім того, питання виробництва, зберігання та розповсюдження біологічної зброї вже використовувалися і можуть бути використані в подальшому країною агресором.

Для світової спільноти важливо не лише брати участь та бути сторонами у міжнародних договорах щодо виробництва, розповсюдження та зберігання біологічної зброї, але і розробити дієвий механізм застосування санкцій щодо тих країн-членів, які не дотримуватимуться відповідних положень міжнародних угод.

Література

1. Alibek K., Handelman S. Biohazard. New York: Random House. 1999.
2. OPCW Issues Fact-Finding Mission Report on Chemical Weapons Use Allegation in Douma, Syria, in 2018. *Organizations for the Prohibition of Chemical Weapons: офіційний вебпортал*. 2019. URL: <https://www.opcw.org/media-centre/news/2019/03/opcw-issues-fact-finding-mission-report-chemical-weapons-use-allegation> (дата звернення: 01.02.2024).
3. Russia, Iraq, and other Potential Sources of Anthrax, Smallpox and other Bioterrorist weapons, hearing before the Committee on International Relations House of Representatives one hundred seventh congress first session. *United States House of Representatives: офіційний вебпортал*. December 5, 2001. Serial No. 107–56. URL: <http://www.house.gov/international-relations> — relations (дата звернення: 01.02.2024).
4. UN still sees no sign of biological weapons in Ukraine. *The United Nations Office at Geneva: офіційний вебпортал*. 17.10.2022. URL: <https://www.unog.ch/en/news-media/news/2022/10/75274/un-still-sees-no-sign-biological-weapons-ukraine> (дата звернення: 01.02.2024).
5. Variola virus repository safety inspections. *World Health Organizations: офіційний вебпортал*. URL: <https://www.who.int/activities/variola-virus-repository-safety-inspections> (дата звернення: 01.02.2024).
6. Декларація Ризького саміту. 29.11.2006. *Організація північноатлантичного договору: офіційний вебпортал*. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_37920.htm (дата звернення: 01.02.2024).
7. Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare. 1925. *Office for Disarmament Affairs Treaties Database: офіційний вебпортал*. URL: <https://treaties.unoda.org/t/1925> (дата звернення: 01.02.2024).
8. Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Restriction. 10.04.1972. *United Nations: офіційний вебпортал*. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.37_conv%20biological%20weapons.pdf (дата звернення: 01.02.2024).

9. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. 13.01.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text (дата звернення: 01.02.2024).

10. Кравчук. М.Ю. Застосування біологічної зброї від минулого до сучасності: історико-правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 2 (49). С. 78–81.

11. Краснова Ю.А. Право екологічної безпеки України: теоретичні аспекти. Монографія. К. : НУБіП України, 2017. 589 с.

12. Методичні матеріали для практичного заняття з дисципліни «Екстрена та невідкладна медична допомога з військовою епідеміологією». Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова. Кафедра медицини катастроф та військової медицини. *Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова: офіційний вебпортал*. Вінниця, 2020. URL: <https://emergency.vnmu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0-%E2%84%96-10-%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B5%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82.pdf> (дата звернення: 01.02.2024).

13. Оновлена інформація щодо ситуації у сфері прав людини в Україні. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner: ofitsiyni vebportal*. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-06/HRMMU_Update_2022-03-26_UA.pdf (дата звернення: 01.02.2024).

14. Про делегацію України для участі у Щорічній зустрічі держав-учасниць Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення, а також у Першому засіданні Підготовчого комітету до Дев'ятої Конференції з розгляду дії Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення: Указ Президента України від 26.12.2021 № 595/2021. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595/2021#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

15. Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням ринку генетично модифікованих організмів і продукції: Закон України від 23.08.2023 № 3339-XI. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3339-20/ed20230823#n8> (дата звернення: 01.02.2024).

16. Про затвердження Інструкції з профілактики та боротьби з африканською чумою свиней: Наказ Міністерства Аграрної політики та продовольства України від 07.03.2017 р. № 111. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0432-17/ed20170307#n21> (дата звернення: 01.02.2024).

17. Про затвердження Інструкції з профілактики та ліквідації метпневмовірусної інфекції птиці: Наказ Міністерства Аграрної політики та продовольства України від 10.05.2018 № 238. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0675-18#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

18. Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання: Постанова від 28.01.2004 № 86. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2004-%D0%BF#n174> (дата звернення: 01.02.2024).

19. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

20. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 01.02.2024).

References

1. Alibek K., Handelman S. Biohazard. New York: Random House. 1999.
2. OPCW Issues Fact-Finding Mission Report on Chemical Weapons Use Allegation in Douma, Syria, in 2018. *Organizations for the Prohibition of Chemical Weapons: ofitsiyni vebportal*. 2019. URL: <https://www.opcw.org/media-centre/news/2019/03/opcw-issues-fact-finding-mission-report-chemical-weapons-use-allegation> (date of access: 01.02.2024).
3. Russia, Iraq, and other Potential Sources of Anthrax, Smallpox and other Bioterrorist weapons, hearing before the Committee on International Relations House of Representatives one hundred seventh congress first session. *United States House of Representatives: ofitsiyni vebportal*. December 5, 2001. Serial No. 107–56. URL: <http://www.house.gov/international-relations> (date of access: 01.02.2024).
4. UN still sees no sign of biological weapons in Ukraine. *The United Nations Office at Geneva: ofitsiyni vebportal*. 17.10.2022. URL: <https://www.ungeneva.org/en/news-media/news/2022/10/75274/un-still-sees-no-sign-biological-weapons-ukraine> (date of access: 01.02.2024).
5. Variola virus repository safety inspections. *World Health Organizations: ofitsiyni vebportal*. URL: <https://www.who.int/activities/variola-virus-repository-safety-inspections> (date of access: 01.02.2024).
6. Deklaratsiia Ryzkoho samitu. 29.11.2006. *Orhanizatsiia pivnichnoatlantychnoho dohovoru: ofitsiyni vebportal*. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_37920.htm (date of access: 01.02.2024).

7. Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare. 1925. *Office for Disarmament Affairs Treaties Database: ofitsiinyi vebportal*. URL: <https://treaties.unoda.org/t/1925> (date of access: 01.02.2024).

8. Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Restriction. 10.04.1972. *United Nations: ofitsiinyi vebportal*. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.37_conv%20biological%20weapons.pdf (date of access: 01.02.2024).

9. Konventsia pro zaboronu rozrobky, vyrobnytstva, nakopychennia, zastosuvannia khimichnoi zbroi ta pro yii znyschennia. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal*. 13.01.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text (date of access: 01.02.2024).

10. Kravchuk. M.Iu. Zastosuvannia biolohichnoi zbroi vid mynuloho do suchasnosti: istoryko-pravovyi aspekt. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. 2023. № 2 (49). S. 78–81.

11. Krasnova Yu.A. Pravo ekolohichnoi bezpeky Ukrainy: teoretychni aspekty. Monohrafiia. K.: NUBiP Ukrainy, 2017. 589 s.

12. Metodichni materialy dlia praktychnoho zaniattia z dystsypliny “Ekstrena ta nevidkladna medychna dopomoha z viiskovoiu epidemiolohiieiu”. Vinnytskyi natsionalnyi medychnyi universytet im. M.I. Pyrohova. Kafedra medytsyny katastrof ta viiskovoi medytsyny. *Vinnytskyi natsionalnyi medychnyi universytet im. M.I. Pyrohova: ofitsiinyi vebportal*. Vinnytsia, 2020. URL: <https://emergency.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0-%E2%84%96-10-%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B5%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82.pdf> (date of access: 01.02.2024).

13. Onovlena informatsiia shchodo situatsii u sferi prav liudyny v Ukraini. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner: ofitsiinyi vebportal*. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-06/HRMMU_Update_2022-03-26_UA.pdf (date of access: 01.02.2024).

14. Pro delehatsiiu Ukrainy dlia uchasti u Shchorichnii zustrichi derzhav-uchasnyts Konventsii pro zaboronu rozrobky, vyrobnytstva ta nakopychennia zapasiv bakteriolozhichnoi (biolohichnoi) i toksynnoi zbroi ta pro yikh znyschennia, a takozh u Pershomu zasidannia Pidhotovchoho komitetu do Deviatoi Konfenetsii z rozghliadu dii Konventsii pro zaboronu rozrobky, vyrobnytstva ta nakopychennia zapasiv bakteriolozhichnoi (biolohichnoi) i toksynnoi zbroi ta pro yikh znyschennia: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.12.2021 № 595/2021. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595/2021#Text> (date of access: 01.02.2024).

15. Pro derzhavne rehuliuвання henetychno-inzhenernoi diialnosti ta derzhavnyi kontrol za rozmishchenniam rynku henetychno modyfikovanykh orhanizmiv i produktsii: Zakon Ukrainy vid 23.08.2023 № 3339-KhI. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3339-20/ed20230823#n8> (date of access: 01.02.2024).

16. Pro zatverdzhennia Instruksii z profilaktyky ta borotby z afrykanskoiu chumoiu sveynei: Nakaz Ministerstva Ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy vid 07.03.2017 r. № 111. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0432-17/ed20170307#n21> (date of access: 01.02.2024).

17. Pro zatverdzhennia Instruksii z profilaktyky ta likvidatsii metpnevovirusnoi infektsii ptytsi: Nakaz Ministerstva Ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy vid 10.05.2018 № 238. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0675-18#Text> (date of access: 01.02.2024).

18. Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia derzhavnoho kontroliu za mizhnarodnymy peredachamy tovariv podviinoho vykorystannia: Postanova vid 28.01.2004 № 86. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2004-%D0%BF#n174> (date of access: 01.02.2024).

19. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (date of access: 01.02.2024).

20. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 № 1264-KhII. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (date of access: 01.02.2024).